
תשובה בענין חקיקה במצבה של שם שנוסף בשעת מחלה (יו"ד של"ה:י')

שאלה: בן-אדם ששינו את שמו מחמת מחלה ונפטר – האם חוקקים גם את שמו החדש על המצבה או רק את שמו המקורי? ואם חוקקים את שני השמות, מהו הסדר הנכון?

תשובה: המדרש, התלמוד הבבלי והזהר קובעים ששינוי השם הוא אחד מהדברים המבטלים גזירה רעה¹ אבל אין הם נותנים טעם לדבר. רבינו נסים גירונדי מסביר ש"שינוי השם גורם לו לעשות תשובה, שיאמר בלבו איני אותו האיש שהייתי קודם לכן וצריך אני לתקן מעשי"². אחרים אומרים ששינוי השם מיועד להטעות את מלאך המוות כדי שלא יוכל למצוא את החולה ולהמיתו.³ תהא הסיבה המקורית אשר תהא, מתקופת הראשונים ואילך נהגו לשנות את השם של החולה באשכנז, בצרפת ובספרד.⁴ רבינו ירוחם, שחי בספרד במאה הארבע-עשרה, מתאר טקס מרשים שהוא מייחס ל"גאונים" שהתבצע במנין וספר תורה, וכלל תקיעת שופר.⁵ בימינו משנים את שמו של חולה באמצעות תפילה הנדפסת בספרים שונים שדומה לזאת המובאת על ידי רבינו ירוחם.⁶

באשר לחקיקת השם החדש על המצבה, ארבע שיטות יש בדבר:

(א) נראה משו"ת חוט השני של ר' משה שמשון בכרך (פרנקפורט על נהר מיין, תל"ט, סימן ט'-י"א, המובא בפתחי תשובה לאבן העזר קכ"ט, ס"ק נ') שנהגו לחקוק את השם החדש על המצבה יחד עם השם המקורי אפילו כשהנפטר מת ממחלתו זמן קצר לאחר שינוי שמו. כלומר, שינוי השם אינו מותנה בהצלחת המעשה ובהבראת החולה.

(ב) מאידך גיסא, לדעת ר' משה מטראני (שו"ת מבי"ט, חלק א', סימן קכ"ה ודבריו מובאים בחלקת מחוקק לאבן העזר קכ"ט, ס"ק א') אם מת החולה, שמו חוזר לקדמותו ו"אין מזכירין אותו עוד בשום דבר כי אם בשם הראשון כי לא נשתנה שמו אלא אם יחיה". כלומר, שינוי השם מותנה בהצלחת המעשה ואם הדבר לא הועיל חוזר שמו לקדמותו. והשווה ר' יוסף שאול נתנזון (שו"ת שואל ומשיב, מהדורה קמא, חלק א', סימן ק"ט) לסברא דומה.

ג) כמה אחרונים סבורים שאם החולה חי שלושים יום לאחר שינוי שמו הוא מוחזק בשמו החדש וחוקקים אותו על מצבתו.⁷ הם לומדים את הדבר מהלכות גיטין, כי לדעת ר' משה אבן חביב (גט פשוט, סימן קכ"ט, סוף סעיף צ"ג) לאחר שלושים יום מוחזק בן-אדם בשמו החדש ויש לכתוב אותו בגט לפני שמו המקורי.

ד) לבסוף, ר' מרדכי יעקב ברייש סבור שהחולה מוחזק בשם החדש רק אם עלה לתורה בשמו החדש.⁸ הוא לומד את הדבר מבית שמואל לאבן העזר קכ"ט, ס"ק ל"ה, שפסק שאם אדם נפטר לאחר שינוי השם ולא עלה לתורה באותו שם אין צורך להזכיר אותו השם בגט. הרב ברייש אף מוסיף נימוק פסיכולוגי להשמטת השם החדש: "ואם כן בנידון דידן אם הוא לעגמת נפש עבור המשפחה להזכירו בשם הניתוסף [= הנוסף] שלא הועיל לקרוע הגזר-דין נראה דאינו צריך להזכירו כלל...".

סיכומו של דבר, מדובר במנהג, ו"דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד" (ראה ברכות כ"ז ע"א). כלומר, אפשר לחקוק את שני השמות בכל מקרה, או רק אם התאושש החולה לגמרי ממחלתו, או רק אם חי שלושים יום לאחר שינוי השם, או רק אם גם עלה לתורה בשמו החדש. רצוי בכל אופן לדון בכל מקרה לגופו. אם נפטר החולה זמן קצר לאחר שינוי שמו והשם החדש רק יזכיר למשפחה ששינוי שמו לא הועיל, רצוי לא לחקוק אותו על המצבה. אבל אם, מצד שני, התאושש החולה ממחלתו וחי כמה שנים לאחר שינוי השם רצוי לכתוב את שני השמות על המצבה כי הוא כבר הוחזק כמה שנים בשמו החדש. לבסוף, אם חוקקים את השם החדש על המצבה, רצוי לחקוק אותו לפני השם המקורי.⁹

דוד גולינקין
ירושלים עיר הקודש
כ' באדר ב' תשנ"ה
בהסכמת כל חברי הוועד

הערות

1. בראשית רבה מ"ד:י"ב, מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 434 והמקבילות הרשומות שם; בבלי ראש השנה ט"ז ע"ב; וזוהר חיי שרה, קל"ג ע"ב.
2. הר"ן על הרי"ף לראש השנה הנ"ל, דפ' וילנא ג' ע"ב. והשווה לר' משה מקוצי, ספר מצוות גדול, עשין, סימן י"ו, דפ' ויניציאה צ"ט ע"א: "שמשנה שמו כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים". והשווה רמב"ם, הלכות תשובה ב'ד: שנותן הסבר דומה, אבל הוא עוסק ב"דרכי התשובה" ולא בשינוי שמו של החולה.
3. כך משתמע מנוסח התפילה לשינוי השם, המובא על ידי רבינו ירוחם, חלק חוה, נתיב כ"ח, חלק א', רל"א ע"ג: "... ואם נגזרה גזירה רעה, על פלוני זה לא נגזרה דאיש אחר הוא וכבריייה חדשה הוא וכקטן שנולד לחיים טובים ולאריכות שנים ולמילוי ימים...". כמה חוקרים סבורים שזהו ההסבר המקורי לשינוי השם – ראה, J.Z. Lauterbach, *CCAR Yearbook*, Vol. 42 (1932), pp. 329-330; Joshua Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition*, 1939, pp. 204-206. לעוד מקורות על שינוי השם, ראה אליעזר לאנדסהוטה, סדר בקור חולים מעבר יבק וספר החיים, בערלין, תרכ"ז, עמ' XV-XII; מ' גידמן בספר היובל לרבינו שניידר, החלק הלועזי, לייפציג, 1896, עמ' 1-15; י"ד אייזנשטיין, אוצר דינים ומנהגים, ניר-יורק, 1917, עמ' 428; Hayyim Schauss, *The Lifetime of a Jew*, New York, 1950, pp. 48, 74-76, 311 שפיטצער, הדרום י"ח (תשכ"ד), עמ' 134-135; דב רוזן, באהלי שם, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 56-59; ר' ישעיהו זוסיא ווילהעלם, קונטרס זיו השמות, ברוקלין, תשמ"ד, עמ' צ"ג-צ"ג; Rabbi Walter Jacob, *Contemporary American Reform Responsa*, New York, 1987, No. 33.
4. לאשכנז ראה ספר חסידים, מהד' מרגליות, סימן רמ"ד-רמ"ה (הסימן השני מופיע גם במהד' ויסטינצקי, סימן ס"ה); שו"ת מהר"י ברונא, סימן ק"א; תרומת הדשן, סימן רל"ד; לקט יושר, חלק ב', עמ' 83; והרמ"א ביורה דעה של"ה:י'. לצרפת ראה הגהות רבינו פרץ לספר מצוות קטן, סימן קפ"ד, מהד' סאטמער, תרצ"ה, עמ' קמ"ו, הערה ו', המצוטט גם על ידי כל בו, הלכות גיטין, סימן ע"ו, מ"ו ע"ד. לספר ראה רבינו ירוחם הנ"ל (לעיל, הערה 3). לראשונים נוספים ראה הבית יוסף לאבן העזר קכ"ט באמצע ד"ה מי שיש לו ב' שמות.
5. ראה רבינו ירוחם הנ"ל (לעיל, הערה 3).
6. ראה לדוגמא ר' היימן גולדין, המדריך, ניר-יורק, 1939, עמ' 103-104.
7. שו"ת תשורת ש"י, מארמאראשסיגעט, תרס"ה, סימן תקפ"ט ושו"ת לבושי מרדכי, טאלטשווא, תרע"ב, סימן רט"ו, המובאים על ידי ר' יקותיאל יהודה

גרינוואלד, כל בו על אבלות, ירושלים-ניו-יורק, תשל"ג, עמ' 382-383; ר' יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי, גשר החיים, חלק א', ירושלים, תש"ך, עמ' ש"ה, ומשם אצל ר' חיים בנימין גולדברג, ספר פני ברוך, ירושלים, תשמ"ו, עמ' ש"צ.

8. שו"ת חלקת יעקב, חלק א', ירושלים, תשי"א, סימן קס"ה = מהד' תל-אביב, תשנ"ב, חלק יורה דעה, סימן רכ"ט.

9. כי כך מעידים בשו"ת חוט השני הנ"ל בקשר למצבות וכך נוהגים בגיטין – ראה רבינו פרץ ותרומת הדשן הנ"ל (לעיל, הערה 4), אבן העזר קכ"ט:י"ח והבית יוסף על הטור שם. לתשובות נוספות על ענין זה, שטרם ראיתי, ראה ר' אהרן לוי, ספר זכרון מאיר על אבלות, חלק א', טורונטו, תשמ"ה, עמ' 112, הערה 144a.